

Uchwała z dnia 20 października 2010 r., III CZP 59/10

Sędzia SN Iwona Koper (przewodniczący, sprawozdawca)

Sędzia SN Hubert Wrzeszcz

Sędzia SN Dariusz Zawistowski

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Andrzeja Z. przeciwko Marii B.-Z. o zapłatę, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 20 października 2010 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Szczecinie postanowieniem z dnia 9 marca 2010 r.:

"Czy świadczenie uiszczone na podstawie postanowienia zabezpieczającego, zobowiązującego do łożenia na rzecz pozwanej kosztów utrzymania rodziny w czasie trwania procesu o rozwód podlega zwrotowi na podstawie art. 410 k.c. w sytuacji prawomocnego oddalenia żądania pozwanej o alimenty w wyroku orzekającym rozwód?"

podjął uchwałę:

Świadczenie uiszczone na podstawie postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia zobowiązującego do łożenia na rzecz małżonka kosztów utrzymania rodziny nie podlega zwrotowi jako świadczenie nienależne (art. 410 k.c.) w razie prawomocnego oddalenia w wyroku rozwodowym jego żądania zasądzenia alimentów na podstawie art. 60 k.r.o.

Uzasadnienie

Przedstawione Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne powstało przy rozpoznawaniu przez Sąd Okręgowy w Szczecinie apelacji pozwanej od wyroku Sądu Rejonowego Szczecin-Centrum w Szczecinie zasądzającego na rzecz powoda kwotę 18 700 zł tytułem zwrotu świadczenia nienależnego.

Sąd Rejonowy ustalił, że między stronami toczyła się sprawa o rozwód, w której pozwana zgłosiła żądanie zasądzenia na jej rzecz alimentów. Sąd Okręgowy zobowiązał powoda do łożenia na rzecz pozwanej na czas trwania postępowania

kwoty po 750 zł miesięcznie tytułem kosztów utrzymania rodziny, z czego powód zapłacił pozwanej łączną kwotę 18 700 zł. W okresie wykonywania tego świadczenia strony mieszkały oddzielnie i nie prowadziły wspólnego gospodarstwa domowego; były małżeństwem bezdzietnym. Żądanie zasądzenia alimentów na rzecz pozwanej zostało oddalone wyrokiem Sądu Apelacyjnego, który zmienił w tej części wyrok rozwodowy Sądu Okręgowego.

Powód podniósł, że w związku z tym odpadła podstawa prawna jego świadczenia, które stało się nienależne, a Sąd Rejonowy podzielił ten pogląd. Uznał, że postanowienie o zabezpieczeniu obejmowało faktyczne zabezpieczenie roszczenia o alimenty zgłoszone przez pozwaną na podstawie art. 27 k.r.o., ponieważ obowiązek przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny ustaje w następstwie separacji faktycznej małżonków bezdzietnych oraz małżonków, których dzieci wskutek usamodzielnienia nie pozostają z nimi we wspólnym gospodarstwie rodzinnym. Podstawa świadczenia alimentów na rzecz pozwanej, zasądzonych na czas sprawy o rozwód, odpadła więc wraz z oddaleniem w wyroku rozwodowym jej roszczenia o alimenty.

Wątpliwości Sądu Okręgowego dotyczą charakteru prawnego wydanego na podstawie art. 753 k.p.c. postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia kosztów utrzymania rodziny na czas trwania sprawy o rozwód. Sąd Okręgowy wskazał, że zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym w doktrynie, zabezpieczenie roszczenia na tej podstawie ma charakter prowizoryczny i warunkowy, a pozwanemu, który spełnił świadczenie, w razie oddalenia powództwa, przysługuje roszczenie o jego zwrot. Jednocześnie jednak celem tego zabezpieczenia jest niewątpliwie natychmiastowe dostarczenie uprawnionemu środków utrzymania, a nie zabezpieczenie wykonania późniejszego wyroku, co skłania do przyjęcia, że wydane w tym przedmiocie postanowienie ma być samoistny i niezależny od treści tego wyroku. W razie więc jego niewzruszenia w postępowaniu zabezpieczającym, pobrane na tej podstawie przez małżonka świadczenie nie może być uznane za nienależne.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przedmiotem zabezpieczenia w sprawie o rozwód między stronami było roszczenie określone w postanowieniu Sądu Okręgowego w Szczecinie z dnia 2 marca 2007 r. o jego udzieleniu jako roszczenie z tytułu kosztów utrzymania rodziny. W uzasadnieniu znalazło się stwierdzenie, że zasądzone koszty utrzymania rodziny są zabezpieczeniem ewentualnych przyszłych alimentów. Sąd

Apelacyjny w Szczecinie, który rozpoznawał zażalenia obu stron na postanowienie Sądu Okręgowego, wskazał w uzasadnieniu postanowienia z dnia 15 maja 2008 r., że wniosek o zabezpieczenie kosztów utrzymania rodziny jest w istocie wnioskiem o zabezpieczenia roszczenia alimentacyjnego. W uzasadnieniu wyroku z dnia 30 czerwca 2008 r. orzekającego rozwód małżeństwa stron i zasadzającego od powoda na rzecz pozwanej alimenty Sąd Okręgowy przyjął, że obowiązek wzajemnej alimentacji powstaje w chwili zawarcia małżeństwa, a potem jedynie ulega zmianom określonym w art. 60 k.r.o., który stanowił podstawę uwzględnienia roszczenia pozwanej o alimenty. Oddalając, na skutek apelacji powoda, to roszczenie wyrokiem z dnia 17 grudnia 2008 r., Sąd Apelacyjny w Szczecinie uznał, że nie zachodzi niezbędna dla ich orzeczenia przesłanka niedostatku określona w art. 60 § 1 k.r.o.

Na tle wyżej przedstawionych motywów rozstrzygnięcia Sądów orzekających w sprawie o rozwód oraz wcześniej przytoczonego stanowiska Sądu Rejonowego orzekającego w niniejszej sprawie o zapłatę kwoty odpowiadającej sumie świadczeń uiszczonych przez powoda na podstawie postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia, niewątpliwe jest, że świadczenie to miało służyć ponoszeniu kosztów utrzymania rodziny. Rozbieżne i częściowo także niespójne są natomiast poglądy Sądów co do tego, czy żądanie ich zabezpieczenia jest równoznaczne z żądaniem zabezpieczenia roszczenia pozwanej o zasądzenie alimentów w czasie trwania małżeństwa i jaka jest relacja między przysługującym pozwanej w tym czasie roszczeniem a zgłoszonym w sprawie roszczeniem o alimenty po rozwodzie małżeństwa stron, opartym na art. 60 k.r.o.

Kwestie te oraz trafnie dostrzeżony przez Sąd Okręgowy przedstawiający zagadnienie prawne problem charakteru postanowienia o zabezpieczeniu kosztów utrzymania rodziny udzielonego w sprawie o rozwód po zmianie przepisów kodeksu postępowania cywilnego mają dla rozstrzygnięcia tego zagadnienia decydujące znaczenie.

Użyte w art. 753 k.p.c. pojęcie „spraw o alimenty” obejmuje także sprawy, w których zgłoszone zostało, na podstawie z art. 27 k.r.o., żądanie przyczyniania się do zaspokajania kosztów rodziny, mające charakter alimentacyjny. Zagadnienie, czy małżonkom przysługuje w czasie trwania małżeństwa jedynie roszczenie o zaspokojenie kosztów rodziny, czy także roszczenie *stricte* alimentacyjne, jest rozstrzygane w doktrynie niejednolicie. Przepisy kodeksu rodzinnego i

opiekuńczego normują jedynie obowiązek alimentacyjny, powstający między małżonkami po rozwiązaniu lub unieważnieniu małżeństwa, albo po orzeczeniu separacji (art. 60 i 130 k.r.o.).

W czasie trwania małżeństwa oboje małżonkowie są zobowiązani na podstawie art. 27 k.r.o. do przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny, którą przez swój związek założyli. Celem opartego na tej podstawie obowiązku jest uzyskanie od obojga małżonków środków materialnych dla zapewnienia prawidłowego funkcjonowania rodziny jako całości oraz zaspokojenia uzasadnionych potrzeb jej poszczególnych członków, przy zachowaniu zasady równej stopy życiowej (uzasadnienie uchwały pełnego składu Izby Cywilnej i Administracyjnej Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 1987 r., III CZP 91/86, OSNCP 1988, nr 4, poz. 86). Wyraźne rozróżnienie między istniejącym między małżonkami w czasie trwania małżeństwa roszczeniem o zaspokojenie potrzeb rodziny i roszczeniem o alimenty wprowadza natomiast art. 445 k.p.c.

Na tle wykładni art. 27 k.r.o. w judykaturze ukształtował się pogląd, że o potrzebach rodziny można mówić w zasadzie wówczas, gdy rodzina jest związana węzłem wspólnego pożycia (uzasadnienia uchwały pełnego składu Izby Cywilnej i Administracyjnej Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 1987 r., III CZP 91/86, oraz wyroku Sądu Najwyższego z dnia 26 maja 1999 r., III CKN 153/99, nie publ.). Jeżeli małżonkowie pozostają w faktycznej separacji, ustała między nimi wszelka więź, są bezdzietni, bądź ich dzieci, już samodzielne, nie pozostają z nimi we wspólnym gospodarstwie domowym, nie można uznać, że rodzina istnieje. Należy podzielić trafne zapatrywanie wyrażone w piśmiennictwie, że w takiej sytuacji obowiązek małżonka przyczyniania się do zaspokojenia potrzeb rodziny nie wygasa lecz przybiera postać opartego na podstawie art. 27 k.r.o. obowiązku alimentowania drugiego małżonka w rozmiarze wynikającym z zasady równej stopy życiowej małżonków. Tak rozumianego pojęcia „obowiązku alimentacyjnego” dotyczy też art. 445 k.p.c.

Udzielenie zabezpieczenia kosztów utrzymania rodziny lub alimentów między małżonkami nie wymaga zgłoszenia żądania ich zasądzenia; wystarczający jest sam wniosek o zabezpieczenie. Orzeczenie o zabezpieczeniu przyznaje roszczeniu ochronę tymczasową na czas trwania postępowania, a o jego zasadności sąd rozstrzyga ostatecznie w wyroku.

Określony w art. 58 k.r.o. przedmiot orzekania przez sąd w wyroku rozwodowym nie obejmuje roszczenia o dostarczanie rodzinie środków utrzymania i – mającego podstawę w art. 27 k.r.o. – roszczenia o alimenty między małżonkami na czas procesu, szeroko bowiem rozumiany obowiązek alimentacyjny oparty na tej podstawie prawnej wygasa na skutek ustania małżeństwa. Nie stanowi jego prawnej kontynuacji obowiązek alimentacyjny oparty na podstawie art. 60 k.r.o., który powstaje dopiero wskutek rozwiązania małżeństwa przez rozwód (uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia z dnia 5 października 1982 r., III CZP 38/82, OSNCP 1983, nr 2-3, poz. 31). Nie można więc uznać, że podstawa świadczonych na rzecz współmałżonka przez czas trwania procesu alimentów, mająca źródło w postanowieniu o udzieleniu ich zabezpieczenia w sprawie o rozwód, odpada w następstwie oddalenia roszczenia tego małżonka o alimenty określone w art. 60 k.r.o.

Nowelizacja przepisów o zabezpieczeniu dokonana ustawą z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 172, poz. 1804) zmieniła model postępowania zabezpieczającego w sprawach o rozwód przez uchylenie art. 443 k.p.c., nadającego mu, w ramach tego postępowania, odrębny charakter. Przepis ten powierzał sądowi prowadzącemu sprawę o rozwód, na czas jej trwania, orzekanie o wszelkich sprawach rodziny. Wydawane na tej podstawie postanowienia w sposób ostateczny regulowały na czas trwania postępowania objęty nimi przedmiot rozstrzygnięcia (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 września 1971 r., III CZP 43/71, OSNCP 1972, nr 3, poz. 46 oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 listopada 1973 r., III CRN 245/73, OSNCP 1974, nr 6, poz. 118). Na podstawie art. 443 § 2 k.p.c. do postanowień tych miały odpowiednio zastosowanie przepisy o postępowaniu zabezpieczającym. Przez czas trwania sprawy o rozwód art. 443 k.p.c. wyłączał rozpoznanie objętych nim spraw w „trybie zwykłym” (uzasadnienie uchwał Sądu Najwyższego z dnia 15 kwietnia 1967 r., III CZP 23/67, OSNCP 1967, nr 11, poz. 195 i z dnia 21 września 1971 r., III CZP 43/71, OSNCP 1972, nr 3, poz. 46).

Jak trafnie podnosi się w piśmiennictwie, poddanie rozpoznawanych w postępowaniu odrębnym spraw o rozwód ogólnym regułom postępowania zabezpieczającego nie może prowadzić do eliminacji celu tego postępowania, wykraczającego poza sam tylko interes małżonków. Do celu postępowania w sprawie, w kontekście przesłanek zabezpieczenia, odwołuje się art. 730¹ § 2 k.p.c.

Celem rozpoznania sprawy o rozwód powinno być uzyskanie rezultatu zgodnego z zasadami ochrony rodziny, dobra małoletnich dzieci i trwałości małżeństwa (uchwały pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 1968 r., III CZP 70/66, OSNCP 1968, nr 5, poz. 77 i z dnia 9 czerwca 1976 r., III CZP 46/75, OSNCP 1976, nr 9, poz. 184). Zgodna z tymi wskazaniem wykładnia przepisów o zabezpieczeniu w odniesieniu do postępowania w sprawach o rozwód powinna uwzględniać, w stopniu niezbędnym dla zachowania jego celów i zasad, odrębność tego postępowania, wyrażającą się w zakresie zabezpieczenia kosztów utrzymania rodziny w szczególnym charakterze postanowienia o jego udzieleniu jako postanowienia merytorycznego, rozstrzygającego ostatecznie na czas procesu o objętym nim przedmiocie. Postanowienie to odrywa się od kończącego sprawę o rozwód wyroku i nie podlega w nim weryfikacji, a jego kontrola odbywa się w ramach postępowania zabezpieczającego.

Z przedstawionych względów orzeczono, jak w uchwale.